

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

БРОЈ 4

БЕОГРАД, ЈАНУАРА 1937

ГОДИНА II

ЖИВОТ И УМЕТНОСТ

ЛИСТ ЗА КУЛТИВИСАЊЕ ОСЕЋАЊА ЛЕПОГ

УРЕДНИК

ПЕТАР Ј. ОДАВИЋ

ИЗЛАЗИ МЕСЕЧНО

БРОЈ — 2 ДИН.

ПОЛУГОДИШЊА ПРЕТПЛАТА — 10 ДИН.

ДУХ НАЦИОНАЛНОСТИ

Већ у више маха и још пре много година износилисмо своје мишљење: да је дух националности, то јест она тако природна љубав према народу којем припадамо, према земљи на којој наш народ живи и његовим предањима, према материјем језику, према народним херојима, и славним моментима из народне историје, — да је дух националности камен темељац на којем су се дизале све редом, и оне већ давно изумрле цивилизације, али што је главно: на којем се дижу и све данашње. То је онај дух, који даје људима потстрека, да у виду племените угакмице међ народима, раде, у колико им је то највише могуће, на побољшање прилика под којима човек живот проводи.

А то је и дало повода писцу ових редакта, да још пре више година као мото једном своме делу стави ово: „Иако нам је српство прече од свега, ми не заборављамо, да смо сви ми људи грађани једне исте земље, и деца једног истог сунца“.

Како се дакле у свету култа Лепога подразумева и једна тако узвишене идеја, као што је идеја о духу националности, и како је овај лист посвећен искључиво култивисању осећања Лепога, Уредништво се овога листа нашло побуђено, да се задржи часом и на томе тако силном фактору у историји цивилизације као што је дух националности.

Појам национализам без сумње је један од најувишијих концепција духовне лепоте. Под том речју подразумева се скуп свих за-

једничких одлика географско - топографских, климатских, расних, моралних, материјалних, језичних, обичајних и традиционалних једне компактне људске целине, што се народом зове, у којој се сва животна питања појединача могу са највише успеха да решавају.

Да је то тако, доказ су историјски до-гађаји од најстаријих времена до данас. И кад год је код појединих народа светлост тога појма почела да трне, народ је тај доживљавао своје највеће трагедије.

А оно, што је поједине народе стварало напреднима и великима, што је морално пре-каљивало људе, и међ њима стварало карактере, које и вековима после њихове смрти с дивљењем и поштовањем помињу, била је на првом месту незаинтересована и пуна по-жртвовања љубав према нацији, према национализму. Историја еволуције људског друштва, доказ је о томе: колико је истине у томе тврђењу, и колико је то тврђење прави акцијом један.

Међутим, широм Европе већ поодавно, а код нас од релативно скорога времена често се помиње и реч интернационализам, као неко померање у напред у смислу што успешнијег еволутивног преуређења и људског друштва и народа, и држава. Пошто и таква концепција почива искључиво на национализму, то би се онда, ако се пође од претпоставке: да је циљ томе евентуалном преуређењу, некаква блискија, интимнија сарадња међ народима, ради побољшања животних прилика људи у опште, тај би се циљ, са

хумане тачке гледишта могао правдати, и дужност би била свих одговарајућих фактора у појединим државама, да на томе циљу активно сарађују.

Из искуства пак зnamо, да то није тако у ствари.

Проповедници интернационализма и интернационале, почели су да дискредитирају и да омаловажавају идеју национализма, и тамо где су највише успеха имали, забрисали су национално име и забранили да се и даље употребљује.

И оно, што је поражавајуће за нас: разорно дејство такве пропаганде, почело се осећати и у нашој народној средини, која за сва велика дела своја призната великима и од стране других народа и других држава, има да буде захвална једино високом култу свога духа националности.

„Националност сад више нема онога значаја који је раније имала; сад је интернационализам на дневном реду, интернационализам, то јест цело човечанство, дакле једна многошира концепција но што је национализам, сведен само на народне и државне границе. Ако су доданашњи нараштаји српскога народа и могли да се заносе идејама национализма док су распарчани били под туђином, данас тога разлога нема, јер су сви уједињени у једну државу, а напредној омладини нашој потребно је шире поље рада но што је само национализам“.

Ето, и такво једно мишљење имао је писац ових редакта прилику да чује од неких *напредних* омладинаца наших, синова и браће оних Срба, који су вођени духом националности, али у исто време и високим својим човечанским осећајима, истицани ван својих народних граница, као примерни егземплири у роду људском.

И у место да се стиде тако увредљивог испада према својим рођенима, ти неки *напредни* омладинци наши, убеђени у своју велику памет, чисто се испрсавају кад изнесу то и такво уверење своје, (а многи кажу, да се такво уверење стиче или за већ примљене паре, или надом на добар ћар на рачун туђе коже) и све оне, који не мисле тако, сматрају за реакционаре.

Што пак таквим уверењем својим, ти напредни омладинци, као у осталом и сви проповедници интернационале, тако очито обелодањују с једне стране ограниченост своје моћи посматрања, и апсолутну нелогичност закључчака, а с друге, своје ниске инстинкте — то, како изгледа, њима баш ништа не

каже. Бринути се за добро човечанства по цени спремања зла своме рођеном народу, такве подухвате могу, чинити само људи малоумници и људи бездушници.

Или, зар тима *напреднима*, треба још каквих већих доказа од увођења интернационализма у живот од онога, што се десило и што се дешава у несрећној Русији, и што се ови дана дешава у Шпанији под заставама интернационале, и под звучима интернационалне химне? С ужасима што се тамо дешавају, ако се могу још само равнати најстрашнији злочини из културне историје, злочини шпанско-римске Инквизиције.

Ако се некоме који није ни ограничена памети ни бездушник, и могло пре тих до гађаја, поверовати, да се из неких широко хуманих обзира, путем онога, што се подразумева под именом Интернационала, може више добра учинити људима у опште по путем национализма, ми верујемо да данас нема ни једнога међ њима, који се таквог убеђења неће одрећи.

Да је баш због мора крви проливене уз химне Интернационале, идеја национализма добила наших дана новога полета, и да је у хаотичним државним приликама, што су по рату настале, дух националности и патријотизма једини пут што ка спасењу води, доказ су неколико од најнапреднијих држава у Европи.

Данас су социјалне прилике такве, да се без духа националности и без патријотизма, ни једна државна организација не може одржати, или бар не оне државе, које су формиране на принципу народности, као што је наша држава.

С обзиром на поратне прилике, чије се дејство још осећа, једино искрено одушевљење народним именом и народним предањима, и чиста без и најмање сенке сумње, незаинтересована љубав према Отаџбини, у стању ће бити, да народ наш воде путем прибраности путем еволуције и путем самопоуздања.

А кад сваки поједини народ буде развио делатност своју на добро и напредак свој, па дакле и на напредак свакога свога појединог члана, зашта данас има више могућности но раније, не иде ли зар та делатност и на добро целога човечанства?

На такво тврђење могло би се рећи: па зар и кроз читаву прошлост такав један принцип није био доминантан? Зар и раније сваки народ није првенствено водио рачуна о себи и о својој будућности, и зар баш то није одувек давало повода ратовима?

И ако би такво једно питање могло бити и оправдано све до наших дана, данас то питање у многоме губи од свога ранијег значаја. Последњи рат, сличан страшноме неком катализму у многоме је умањио могућност ратова. Никада до сада идеја мирнога живота међ народима, није била у тој мери развијена као што је данас, ако ни због чега другог, а оно због опасности која прети свима државама и свима народима без раз-

лике, због опасности од анархије, у којој Интернационала гледа једину могућност за остварење својих паклених умишљаја.

У колико је дакле до наших дана дух националности и могао бити узрок ратовима, данас, као антипод интернационале и анархије, једино дух националности, па дакле и родољубље, могу се с успехом борити против анархије, и у место ратовању, дати повода братимљењу међ народима.

ОБЛАЦИ

— НОВЕЛА —

Из погледа њеног видео сам, као да не схваћајасно ситуацију човека о којем сам јој говорио.

— Па зашто јој онда отворено не каже да је воли? запитала ме је после кратког размишљања.

— Зато што она није више само своја, одговорио сам јој, од једном промењеним, несигурним гласом, јер ми је било јасно, да сам пред моментом од којег сам се унапред плашио.

— Онда ми је разумљиво, продужила је она, зашто је и вама тешко да сагледате крај такве једне ситуације. Тај ваш пријатељ заљубио се у туђу жену.

Ја сам само климну главом у знак потврде. Учинило ми се, да ми је глас застао у грлу, и да у тај мах не би био у стању ни једну реч да одговорим. Ђутећи погледао сам је само право у очи једним мало дужим погледом.

Али и тај поглед она је мирно издржала видео сам да је се још ни најмања сумња није била дотакла.

Једно кратко време остали смо ђутећи ал и за то кратко време преживео сам читав један век стрепње, наде, љубави и слутње.

— Није му баш било лако прећи преко тога, продужио сам, пошто сам се мало прибрао. Дуго је размишљао, и свестан тешкоће свога положаја, али у оној опште људској неодољивој чежњи за срећом, о којој смо говорили, о чежњи која неће ни за какве препоне да зна, он је дошао до уверења: да за њега може среће бити једино ту, крај ње, једино у друштву с њом.

— Тај ваш пријатељ, упала ми је она у реч, мора да је неки врло, врло ... неозбиљан човек. Како то он мисли у друштву с њом кад она има мужа?

— У томе видите и лежи тежиште његове судбине.

— Или је можда још боље рећи: тежиште његове несавесности.

Свакоме другом на моме месту било би одмах јасно, шта она категорички мисли о таквим случајевима; али то мени није било доволно. Бујици осећања и маштања о њој нисам био у стању да одољевам.

— Зар вама, запитао сам ја, није још познато како је грдна разлика између та два света: света љубави, дакле осећајности, и света савести, света мисаоног?

— Савестан човек одговорила ми је она, неће никад себи допустити да чини ако не зло, а оно непријатности другоме, неће никад, дозволити да воли туђу жену, нарочито ако је још, та жена срећна поред свога мужа.

— Срећна! али ако је он уверен да ће је он повести већој срећи но што је њена данашња срећа!?

— Али ако она не осећа потребу ни за каквом већом срећом!? Ако неће ни да мисли ни о каквој другој срећи сем на срећу поред свога мужа и под окриљем његове љубави!?

Трудила се да буде мирна, али сам ја ипак видео да је морала бити узбуђена, кад је видела на како јој озбиљан начин претстављам у ствари чисто Мефистофелске теорије.

— Извините, рекао сам јој, али је апсолутно немогуће да о томе не мисли. Она мора да мисли о томе, пошто сав свет о томе мисли, сравњујући свој лични живот или још боље дотадашњу судбину своју, са судбином других познатих, бољих и горијих од себе. То је једна од најобичнијих појава из мисаоног света људи.

— Ко иде да тражи срећу ма где то било, а не у самоме себи, тај среће никада имати неће, рекла ми је она на то срећна, што се може згодно послужити том прастаром истином.

Како је била дивна у том моменту!

— Па то и јесте онај главни мотор што њега креће, рекао сам јој у колико сам могао више убедљивим тоном.

— Говорите ми о њему, а ја вам говорим о њој.

— Ја сам и о њој говорио. И што вреди за све, немогуће је да и за њу не вреди. Ко год у долини живи не може никад јасно знати шта се тамо иза брда крије, додато се не испне на врх брда и угледа видике које дотле нија знао. А што вреди за светлосне видике, у још већој мери вреди за духовне.

Онај малопређашњи њен мисаони поглед понова се задржа на мени.

Верујући да су то можда већ били први, даљи предзнаци сумњичења облака, и буре, која ће врло лако потом заталасати и њено, дотле тако мирно језеро мисли и осећања, чим после остане да размишља о животу и са те нове тачке гледишта, — похитао сам да то њено прво сумњичење што јаче распирим.

— Душа свакога од нас, продужио сам, у сталној тежњи ка нечем и вишем и бољем, грчевито се прихвата сваке и најмане прилике која јој се укаже, да ту сталну тежњу своју ма у колико задовољи. То су они неизбежни моменти које доживљава и најпростија као и најкомплекснија природа људска. Њима се још нико отео није. И тај неодољиви нагон потајно господари чак и оним најапатичнијим, најнеактивнијим природама људским које се скоро без икакве реакције предају приликама, да им оне судбину пишу. А у колико тек тај нагон мора да је силен код оних јаких приroda, које све чине да сами себи судбину своју моделишу. Историја прошлости из живота многих и многих људи, морала би друкчије изгледати, да су ти многи само мало чешће размишљали о својим свакодневним, о својим обичним утваченим приликама. Колико, на пример мора да је осетљивих женских душа, које су, потресене и узбуђене пред непријатностима што силом свакидашњих прилика својих морају да сносе, утишковали оправдано узбуђење своје, да само други, да њихови блиски, не би имали због тога да трпе и да пате. Истина: живети за друге, ма и по цену својих задовољстава, свог душевног мира, то је без сумње, најплеменитији облик у којем се личност појединца може манифестијати. Али и поред свега тога, нема ли зар сваки појединац право да буде срећан, да тражи срећу, и да стално тежи вишем и вишем?

Она је ћутала и била замишљена.

— Колико је на пример њих, који једино из обзира преме својима пате и упропашћују тако живот свој, док су ти њихови у ствари само обични саможивци, који на толико пожртвовања ни гла-

ву не обрђу, но га, шта више, цинички експлоатишу? А помислите: колико је на тај начин живота људских упропашћено, колико душевних блага остало неискоришћено, и колико можда правих химни над химнама остало неиспевано у славу овога нашег, тако кратког живота на земљи!... И што је главно: у колико то вреди за нежне слабачке природе које пате из обзира према средини својој и нису у стању да се отму неком, с правом се може рећи, болешљивом осећању дужности, — у толико исто вреди и за многе друге, јаче природе, које не само да немају због чега да пате, но којима, на против, околина чини све што може да им само што више угоди, — али које никад покушале нису да се крену и оним путем, и ка оним перспективама, што их, у извесним душевним моментима у машти гледају.

— Шта мислите с тим? запитала ме је она, бојећи се, видео сам, да схвати та магласта моја наговештавања.

— Кад то кажем, одговорио сам јој, мислим баш на какву младу удату жену. Рецимо: расла је негде у свом мирном куту, крај скута материоног, и развијала се као нежни цветак у крепећој атмосфери куће и породице. И задовојчила се, и била на удају. И дошао је дан кад је, као млада пошла с њим, с човеком, с којим је имала читав век да проведе. У прво време, као и свака неискусна млада жена, у њему је гледала све што је само најбоље и најплеменитије, и гледала памет и знање, јер је, наравно знао много више од ње. Али поред њега и с њим, друштво јој је било више приступачно и дотле. Имала је прилике да буде чешће с његовим друговима и познаницима. И није дуго прошло, а на њено велико запрепашћење, сјајни нимбус што га је дотле гледала око главе свога мужа, почeo је мало по мало да бледи. Он нити је био тако много паметан, нити је тако много знао како се дотле њој чинило. Како јој је после тога бивало тешко, кад би се у друштву водио разговор о ма каквом предмету који није имаоничега заједничког с његовом стручном спремом, и кад га је видела како се снебива и како мора да ћuti. И наравно било јој је јасно да и други то виде. Дотле утишкована у ње она племенита амбиција да све што је напре буде виђено, почела се да буди, и осећај стида почeo је обузимати. Каква грудна разлика на његову штету између њега и тога и тога његовог друга и познаника. И у томе размишљању, са те чисто интелектуалне и духовне стране, почела га је мало боље загледати и у спољашњости његовој. Још кад је пошла за њега знала је да се за њега није могло рећи да је леп човек, да је симпатичан на први поглед, али је био добар према њој, био пажљив, и трудио се да јој што више угоди, што је њој било пријатно, и због тога му је била захвална

Али, кад је ступила у друштво и других његових познаника видела је, колико тих одлика има и код других, али да су оне само као допуна већих способности и дарова, који управо и чине човека човеком.

— Па мислите ли ви, запитала ме је, да на такве и њима сличне мисли не може да дође свака жена редом, пошто и међ добрима, интелигентнима и обдаренима има бољих, и пошто и међ најбољима има разлике у корист једних и на штету других?

Тако је јасно било после тих њених речи, како се њена честита природа револтирала на та и таква излагања и резоновања моја, и да се трудила да их одбије од себе.

— Не, одговорио сам ја, на такве мисли могу доћи само савршеније женске природе, оне, које се с времена на време знају задржати и пред загонеткама и тајнама живота. Оставити се животу да нас носи и дана што стижу као што нас је носио и дана што су прошли; не скретати мисао на разноврстности што нам их живот пружа и на богатство утисака што нам тако штедро нуди; задовољити се оним што нам је и у материјалном и духовном свету случајно уручено и додељено; не бунити се баш ни мало против баналности што се управо кези на нас и оног монотоног, тако званог друштвенога реда и поретка, — то, то видите може се десити једино онима, што су преопредељени да буду безлична маса.

На те моје речи она понова задржа часом на мени онај малопрећашњи поглед у којем се тако јасно огледала мисаона радња.

— Ја мислим, рекла је потом, да је у тој вашој завршној речи управо поента, управо језгро свег вашег данашњег разлагања.

Како нисам одмах схватио шта је тиме хтела рећи, и ја сам само задржао на њој поглед, којим сам тражио објашњење.

— Предопредељени, ви сте ту реч употребили.

— Да, преопредељени судбином да буду само оно што се масом зове, јесте, тако сам рекао.

— Значи дакле, да им је узалуд и покушавати отети се оном и онаком крају, који им је намењен додала је уверена да ме је тиме разоружала.

— Нисте ме добро разумели, одговорио сам јој, трудећи се да будем што више миран. Судбином су предопредељени да буду делић безличне масе људи само они, који не чине ништа да то не буде који неисцрпно богатство духа и сензација, што им стоји на расположењу не искоришћују. Зар ви одиста још нисте чули за ону тако дубоку опсервацију по којој сви људи немају душу, но је имају само они који хоће да је имају: који, користећи се богатством којим је свака природа људска обдарена, теже сталноме усавршавању?

— Ту реч нисам никада чула, рече она.

— Задржите се и ви мало мишљу на њој, размислите о томе, и ја сам уверен да ће те и ви доћи до закључка: да су немоћне све препоне што их људи стварају да стану на пут гласовима душе... Ићи кроз читав свој живот с човеком или са женом онда, кад су нас ти тајни гласови душе убедили, да ћemo, поред тог човека или поред те жене, провести век свој не у наслућеноме сјају, но прогонетирирати само, видите, то не може свако да поднесе. Пошто смо размислили о свему, и проценили све из царства људског расуђивања, с обзиром, на друштвена права и обичаје, али једновремено с тим, и с обзиром на вечност душа наших, и потом дошли до закључка: да нам ваља само пружити руку, или и најмање само скренuti с пута којим смо дотле ишли па да остваримо многе лепе снове своје, — и не пружити руку, и не скренuti другим правцем, видите, како ја бар мислим, то је несумњив знак и слабости воље и ограничености ума... Да ли је могуће, запитао сам је потом, да и ви сами нисте никад преживљавали оне часове маштања, кад се све што се људско зове, обре од некуда испред вас у облику некаквога сфинкса своје врсте, кроз једва провидно облачење и кроз маглу неку, и остајали тако за извесно време у убиственој недоумци некој?

— Нисам, одговорила је она, пошто се часом као присећала.

Како сам на тај њен одговор очутао, она додаде и то, о да ли сам се преварио: као извињавајући се, што би значило да оно што сам јој дотле рекао није баш сасвим узалуд било:

— Можда сам зато још имала мало искуства. Да би човек дошао и на такве мисли, можда је потребно да предходно доживи какво разочарење.

— А зар се сваки од нас тако рећи свакодневно не разочараја?!?

Кроз поглед јој што после тих мојих речи задржа на мени, видео сам, не само нездовољено љубопитство пред нечим непознатим и нејасним, но и преплашеност неку.

— Сваки? запитала ме је после тога. Значи и они који су и по вами срећни, или који су уверени да су пошли путем што ка срећи води.

— Јесте, и ти. Само су разочарења њихова друкчија од разочарења обичних људи. Докле обични људи после сваког разочарења све више маха дају ниским инстинктима: мрзоволи, пакости, злоби и осветољубљу, дотле људи вишега реда разочарани у неким претпоставкама или ишчекивањима својим, све више појачавају и душевне и умне способности своје, постају морално све јачи, и све јасније продиру кроз измаглицу, којом је све што је људско стално омотано.

Кад сам ја то био рекао сећам се врло добро, осетио сам, како ме од једном обузе тешко и

непријатно осећање нелагодности и незадовољства самим собом.

„Где си ти то забасао! Шта ти је? Посреди сте само ти и она, а о чему јој ти све то причаш? Грдно се вараши ако мислиш да ћеш јој на тај начин претставити да си и ти један од тих неких виших природи људских, и да ћеш тиме и њој дати вољу да се испне на врх брда о којем си јој говорио, да види што дотле није видела, и да дозна што дотле није знала“.

У сред разговора с њом, и те ми мисли од једном сенуше кроз главу. Место да сам преко њене примедбе о разочарењу прешао, што би ми било врло лако, ја сам ту њену примедбу ето почео да распредам и то баш тада, кад сам јој, њој, удајој жени, почео из далека да наговештавам да је волим и да сам у тој својој љубави ослепио пре ма свим обзирима.

— Верујте ми, верујте ми, додао сам после тога, многи људи а нарочито многе сироте жене и девојке, провеле су свој кратки живот не како су требале и могле, но како је то другима, из чисто себичних обзира, згодно било. Већина су њих жртве које каквих сулудих традиција, и бедних, тако званих друштвених конвенционалности.

— Ви сте види се, рекла је она на то, много размишљали о тим питањима, и свакако понажпре из бојазни од неизвесности још се нисте оженили.

А и бојали сте се да жртвујете своју слободу...
— Не, није због тога, одговорио сам јој од једном узнемирен, но... ту сам застао часом.

Она ме је нетремице гледала.

— Но због чега?

— Због тога што све доскоро нисам заљубљен био.

— До скоро? значи ви сте се заљубили.

У току разговора смирен мало дотле, на то њено питање поново узбуђен, само сам јој толико могао одговорити:

— И као да сам сад тек прогледао.

И ту, у место да сам је као оно мало час у очи погледао, и немим јој погледом наговестио своју љубав, и тражио исто тако нем одговор њен, ја сам на против оборио поглед не смејући да је погледам.

Да ли је она бар тада ма најмање шта посумњала није ми било јасно, и баш због те неизвесности врло сам се нелагодно осећао.

Једно кратко време осталисмо ћутећи, и после тога, као договорно, почелисмо говорити о стварима које нису ни у каквој вези биле с дотадајним разговором нашим, чиме смо се у потаји трудили и ја и она, да уверимо једно друго да на тај разговор гледамо као на једну најобичнију епизоду.

— Наставиће се —

O.

БУДУЋНОСТ ПЕСИМИЗМА

Каква је будућност песимизма? Да би се одговорило на то питање, нијеовоно истаћи велику претераност теза које песимизам подржава и згранутост простог здравог разума пред доктрином која иде на то, да убеди човечанство да треба што пре да свршава са животом, и да увери свет о потреби да једном престане с мрачном шалом, то јест, с вољом да и даље постоји.

Има ли могућности веровати, да ће се тај систем, тако противан природи људској, иссрпсти било пред индиферентношћу једних, било пред пред отпором других?

James Sully налази, да концепцију песимистичку и концепцију оптимистичку треба сматрати као ефекте великог броја узрока скривених у интимној конституцији свакога од нас. По њему песимизам је феномен и патолошки и ментални.

Према томе и песимизам и оптимизам пре свега ствар су темперамента, болесног наслеђа, расположења и нерава. Из тога излази, да има тем-

перамената оптимистичких и темперамената песимистичких, карактера срећних и карактера несрећних, сенсибилности више или мање плашљиве и боне, и разних духовних природи, које о истим фактима доносе сасвим противуречне закључке.

На тај се начин може објаснити субјективни и индивидуални песимизам, али не и објективан и безлични, то јест песимизам изведен у систем. И то је оно што треба разумети, пошто постоји велики контраст између тога и силних инстинката природе људске жељне живота...

Иако је наука у пуном развоју своме, иако би требала да напредовањем својим доноси утеше људима, наука није још дала људима нове изворе инспирације, и нове облике у којима би људи могли да изражавају своје емоције.

Недостатак полета и обнове у Уметности, и нека иссрпљеност, која по свему није само некакав пролазан феномен, никаквог задовољења не да полету ентузијазма што је у нама. И једина грана

Уметности, која је како изгледа сачувала довољно виталности и унутарње плодности, то је музика, која, према томе како је упућују, иде на то, да и она постане израз пессимистичког темперамента, као што би се то могло утврдити према тајним, скоро мистичним везама између Вагнера и музике будућности из школе Шопенхауерове.

Сем тога, на глас пессимизма, пробудио се германски романтизам. Има нечега поносног узети позу јуначког мартира Абсолутнога, и осећати се безнадежно увезан ланцима ствари. „Пессимизам“ вели Sully, „ласка човеку, стављајући преда његов лични портрет, у којем личи на Прометеја, Прометеја побеђеног и мученог руком новога Јупитера, то јест света који нас је родио и који нас држи, света који нас мучи, али који и поред тога не може да сломије наш отпор и наш поносни пркос. Пессимизам ставља своје вернике на пиједестал уверђаног и мученог божанства, и излаже га његовој личној адмирацији, у недостатку адмирације гледалаца који су се скupили око њега“...

Али баш претераност негација од стране пессимизма уверава нас о томе, колико је извештачена и пролазна философија његова. Та се философија може појављивати с времена на време у историји народа премореног индустријским наприма, који пати и који се буни, не налазећи себи лека, а што је знак клонулости духа и знак дека-

денције. Али то не траје дugo. Као што то обично бива: потребна и нужна активност, свакодневне дужности и рад одувек су спасавали људство и растеривали тешке снове. Таква стања дилетантизам су беспосличара и јаке кризе, које не могу дugo трајати: то је пролазна философија. Критичар пессимизма открива нам његову будућност. У политичком погледу израз је моментане клонулости акције, или патње која се буни, прелазећи у неку врсту нејасног и неодређеног социјализма, који само чека згодну прилику па да плане, и чекајући аплаудира из све снаге романтичним анатемама против света и живота. У погледу философском претставља духовно стање наднето над празником, између свих редом уништених старих веровања и позитивизма, који се ипак одлучује да живи у овоме свету оваквом какав је. Опет дакле само једна криза. Али људски се дух не може дugo одржати у таквом једном трагичном ставу. Или ће се одреди позе очајнога борца преморен грдећи богове, и приклонити земљи и просто се вратити мудrosti Кандидовој који му саветује да обрађује свој врт, или ће, покушавајући да се врати светlosti, обратити се старом идеалу који је напустио због илузорних осећања, идеалу који је позитивизам разорио, не могући да га другим замени, и који ће се поново дићи из привремених рушевина својих, још јачи, живљи и слободнији но је икада био.

E. C

САЊАЛИЦИ

Да неком другом кажем, не, не бих смео,
Ни ове мисли моје ни осећаје,
Што у сплет за ме лепи давно сам сплео,
И што ми сузе мами и уздисаје.

Ал' теби друже сетни што ћу их крити,
Кад видим и ти путем обичним нећеш,
Кад те стално гледам у дугој кити,
Сенака вечно немих како се крећеш.

И ти ћеш, знам ја друже, к'о мало други,
Пратити с пуно пажње одјеке ове,
Што с мога срца јече к'о сати дуги,
Из бездна света живот што но их зове.

Музиком душе вођен и златних снове,

Што су нам душе некад к'о стварност знале,

Ти к'о да само слушаш приче гласова,

Што људма земља, небо, што вечност шаље.

И идеш тако занет, ал' духа ведра,
Уверен да ћеш једном к свом циљу стићи,
Пред тајном судбе своје откриваш недра,
Не мислећи на крај пута којим ћеш ићи.

З. Т.

ЈЕДАН ПЕСНИК МИСТИЧАР

1839 — 1894

...Своје даље студије у Оксфорду Walter Pater напустио је, да би се, као на прави хаџилук, кренуо у земљу лепоте. Отаџбина су му били градови у којима је Уметност цветала и музеји: Шартр, средњовековни град, у којем замишља да се поново родио у личности Gaston de Latour-a; античка насеља на Ile-de-France, чије лепоте вакрсава у легенди о Denis P Auxerrois; долина реке Соме; сцена Аполона у Пикардији, где је имало да се пролије тако много британске крви; сале Националне Галерије у Лондону, са њиховим енigmатичним и пајенским Ботичелијем и сладострасним Тицијаном; Британски музеји, у којем су мермери Лорда Elgin-a служили за рам његовом јелинском маштарењу.

По својој уобичајеној методи, да се преноси у личности, које замишља према својим сновима, Патер нам је дао свој портрет у портрету Винкелмана, незасићеног Лепотом, професора који, пошто је читавога дана држао предавање, и ноћу виси над књигама, као фанатичан поклоник Уметности, коме се „смисао морални губи у смислу уметничком“. ...Према томе, Патер је могао да узме за своју девизу ону фразу коју је Сент-Бев унео у предговор једне своје књиге: „Ограничити се на што боље познавање лепих ствари, и њима се хранити као редак аматер, и као савршени хуманист“. И такав је имао да буде Патер.

*

Деветнаести енглески век богат је естетичарима, Ту су Китс, Шели, Раскин, Browning, и чланови прерафајловског братства. Сви су они дубоко религијозног и мистичног карактера, и сви уносе у Уметност Wordsworth-ов пантеистички пијетизам. Захваљујући њима, створен је у Уметности један нарочити начин осећања, и то не само енглески, но англикански.

Патер је био естетичар, за кога је „само оно страстан живот, који се проводи између форама и боја“, фраза, из романа *Romola* од George Eliot, који је он волио да цитира. За њега се једини циљ постајања састојао у томе, „да у датом времену бележи што више пулсација живота“.

*

Маријус Епикурејац, у којем су здружени Гете и Русо, Монтењ и Марко Аврелије, синтеза је естетике и философије Патерове, и најхармоничнија је и најфилософскија је књига његова. Тим својим делом он превазилази и Ренана вештином измирења противречности. Ту се он труди да постави хришћанство на епикурејску базу. У тој књизи

он ствара фиктивне средине и кити модерну душу остатцима несталих цивилизација.

„Маријус, вели нам он, идући за старим философима илузијантизма, замењивао је спољни свет унутарњим светом, светом, који је он волио“... У место неког система Маријус ствара тако уметност живљења. Од личног естетизма он се уздиже до трансцендентног естетизма, и приближује се идеји цркве, пошто налази, да је његова страст за Лепо жеља хришћанина за усавршавањем. Исте жеље што муче светитеља муче и естетичара: то јест, да гледа у стварном животу услов за један виши живот, веру у вредност егзистенције узету у идејном смислу, и уздизање виших сила. Естетика и светитељство једно су и исто...“

Жељом, да по европским музејима тражи улепшани рефлекс свога Ја, да музеје посећује као психотерапијске станице, Патер је тип модерног естетичара. Мало је примера тако радикалне смеше Уметности и живота, као што је он... Живот, објект уметности, није имао убеђенијег обожаваоца од њега...

Круна те естетике били су закључци његови у књизи му *Студије о Ренесансу*. Ту је Патер дао еванђеље правог дилетанта и квинтесенцију агностицизма, да је и у Ренану пробудио љубомору. Под деликатном нијансираниом сумњом, осећа се аутентична искра свете ватре, то јест ентузијазам за Уметност, у недостатку каквих других несумњивих извесности...

Да Уметност и да књижевност буду за нас утеша последњих часова осуђених, то је жеља естетичара из Оксфорда, то је жеља Патерова. Једино средство, да заборавимо краткоћу свога живота то је: „да му продужимо трајање, и да добијемо што више пулсација у времену, које нам је додељено. А за то су страсти добре, „страст песничка, жеља за Лепотом, и љубав према Уметности“. И са тих разлога, ево у чему се састоји мудрост: „Уметност вам предлаже, да од поједињих часова свога живота створите нешто ретко, и то једино у име тих часова. Према томе, он ствара религију на ономе, што он зове *Жеља за Лепотом*, као што ће се после њега покушати да створи религија на ономе, што се зове *Жеља за веровањем*“.

*

Патер остаје у енглеској књижевности као диван уметник један. Са Китсом и Шелијем и он је рођен у земљи, *Сна једне Лепње ноћи*, у друштву Титаније и Пука. У тој земљи сна створена је поетска, ваздушаста и тако флуидна проза, од

које нам је Патер дао један примерак у своме миту о Психи. (*Маријус Епикирејац* — Златна књига I, 5) У Патера, као и у најчистијим енглеским песницима има јединствених момената у којима речи долазе тако близу идеала, да их нестаје, да испарају, стварајући стил као росу, пуну зракова што се у њој прелива...

Више естетичару но дилетанту, проблем културе је Патеру више уметнички но што је философски. Естетичар је, и то енглески естетичар, по томе, што не одваја Уметност од сањарења и од мистицизма, тако драгог његовој раси, и по одлуци: да станује било у стварности, било у сну, само, „у најлепшим крајевима света“.

Патер очитује све симптоме носталгије за ју-

жним земљама, тако драгим Англо-Саксонцима, који осећају потребу, да се навезу на море, да оставе магласти север, и да иду доле на азурне обале. Али, због чудне фаталности и тамо сплин се не губи, и тамо се душа севера осећа усамљена. „Меланхолија, вели Емерсон, прати душу саксонску, као што акорди прате Еолову харфу“. И због тога, и тамо остаје се у соби затворених врата, са двема непомирљивим душама, којима се и једној и другој ласка, као религијозан у Уметности, и естетичар у религији, прерафајлист и ритуалист. Аполон, протеран у северне крајеве, што се звао Бајрон, Китс, Шели, Рокети, Морис, Раскин, поново се инкарнирао у Патера.

R. Michaud.

ЗЛАТАРСТВО У ИТАЛИЈИ XVI ВЕКА

Револуција укуса, повратак вечним принципима Лепога, тако славно оствареним у Италији у доба, кад се геније других народа још осећао као заробљеник Средњег века, имали су да почну зрачiti и над осталом Европом. У томе погледу XVI је век био наговештај новога доба, као што нам и његово име каже: „Век обнове“.

Италија је већ од петнаестога века достигла до највишег врхунца у Уметности, и златарство, којим су се бавили најодличнији уметници, достигло је било до савршенства, које никад потом није превазиђено било. Али, и у Уметности као и на другим пољима рада, после врхунца убрзо је настала деклинација. Под изговором прогреса, људи су тражили нешто ново, тражили су нове формуле, и врло често напуштале су се старе и усвајале нове које су мање вредиле од стarih.

У осталом и било је тешко да се златарство италијанско XVI века одржи на висини златарства XV века. С мало изузетака уметник није био више и занатлија. Скулптори су и даље давали моделе златарима или више нису својеручно цизелирали драгоценни метал. Само другостепени таленти бавили су се индустријским послом, који се није могао убрајати у вишу уметност.

Али здрава предања су за извесно време италијанско златарство у његовом сјају, пошто се још обогатило делима неких врло обдарених људи. Један од првих међ њима био је Lombardo Caradosso једновремено и златар, и цизлер, на драгом камењу и гравер медаља, који је радио за Папе Јулија II, Адријана X и Клемента VII, чији се путир од чистога злата са стубићима и фронтонима са лапис-лазулима још и данас чува у ризници катедрале у Милану.

Још одмах у почетку века чувени су били Тосканец Michel-Agnolo di Viviano, који је богатим цизлурима окитио оклопе Јулијана Медичија, Сан-Марино, који је уживао глас првога златара у Риму, и Ђовани Фиренцуола његов ученик, који је нарочито био мајстор у изради сребрног посуђа, Рокети из Перузе и други, од којих немамо ни једно аутентично дело.

Али највећи и најпознатији италијански златар XVI века несумњиво је Бенвенуто Челини.

Рођен 1.500 године Челини је по многима оличење италијанске уметности свога доба, а што буди речено, не би било много ласкато за Италију, јер и ако је као уметник био ненадмашан, Челини је као човек био страшан. Био је покварењак, хвалиша, кавгација, није се ни с ким могао слагати. Хватао се одмах за нож или за мач исто тако лако и брзо, као и за длето, и само захваљујући своме великому таленту олако се извлачио после многих рђавих поступака својих, о којима цинички говори у својим мемоарима. Али нико није могао спорити да је у истини био велики уметник. Говорећи о њему као скулптору довољно је навести његовог Переа, да се утврди колико је био велики као уметник. Као златару, ничега није било у томе раду, што и теоријски и практично није знао. Први му је учитељ био Michel-Agnolo di Viviano. Кад је био приморан да бега из Флоренције и да се склони у Рим, где се стално бавио од 1523 до 1537, у брзо се био прочуо као изванредан драгуљар и израдио је био масу накита па је израдио и калуп

за понтификални новац. Кад је дошао у Француску и имао част да буде претстављен Краљу Франсоа I, краљу се био толико допао, да му је предложио да остане у Француској. Понудио му је био поклоње, сталну плату, привилегије, богате поруџбине, па и засебну кућу за становање, малу палату de Nesle у Паризу.

И наравно, Бенвенуто није био човек који би одбио такве сјајне понуде. Од 1540 године ставио се био у службу Франсоа I и за пет година, с пуно је ревности радио за њега. Какав је мајстор и уметник био показао је Краљу једним сребрним судом и послужавником који му је поднео као дар кардинал од Фераре. Кад је био дефинитивно ступио у службу краљеву, Краљ му је прво поручио дванаест великих фигура богова и богиња све од сребра за свој сто. Али, Челини их је свршио свега две или три. Краљ се међутим све више и више одушевљавао њиме, и чинио му је многе поруџбине од злата и драгог камења, а у изради тих ствари Челини је био ненадмашан. На његову пак несретну због понашања му учинио је, да га више нико није могао да трпи, па ни свемоћна војводкиња d' Estampes, због чега је 1545 морао да се врати у Италију.

Од значајних и многобројних му дела што их је израдио за време свога боравка у Паризу, мало их је дошло до нас. Најзначајније му је дело које још постоји, а то је сланик што га је израдио за Краља Франсоа I, налази се ван Француске, и може се видети у Бечу, у кабинету антикитета. А у то доба, сланици су били главни сребрни објекти на столу. И зато се Челини трудио да тај објект изради као ремек дело своје врсте. Сам је оставил опис тога сланика.

Две главне фигуре које претстављају земљу и море, Бересинта и Нептун, седе једна према другој једна на једној малој узвишици а друга на таласима, који носе међ њима бродић, намењен за со. Све то почива на једном подножју од тридесет и два сантиметара украшеном фигуринама у рељефу. Као вешта композиција, савршенство моделисања фигура, финота резбарије, као добар укус у детаљима, тај објекат драгоцен по материјалу, одиста заслужује добар глас који ужива. Па ипак посматрајући то дело у његовој целини, тешко је не приметити, да му недостаје нешто од оног великог квалитета, простоте линија и чистоте облике, што карактерише велике уметничке епохе.

Челини се нарочито одликовао у чистој италијанској уметности украшавања златом гема, кристала, ваза и других објеката од ретког и драгоценог материјала. Кабинет гема у флорентинској галерији, дуго је чувао као Челинијев један изванредно израђен пехар од лапис-лазулија са три емаљиране и дијамантима украшене дршке и емаљираним заклонцем од кристала, некадашњом својином породице Медичија. Међ сребрним стварима последњих великих војвода тосканских, били су три пехара и једна бочица исто тако рађени, које су сматрали као његове оригиналне. У Минхену се чува један пехар врло близарног облика од риноцеросовог рога богато украшен фигурама и орнаментима у емаљираном злату, за који се такође држи да је Челинијев. И у Лувру се налазио раније један изванредан ибрик од онакса исто тако украшен, који се сада налази у Енглеској у збирци Beresford Hope-a.

После повратка свог у Италију 1545, па до смрти своје 1571 Челини је остао у служби великог војводе Тосканског као мајстор за израду новца, што му није сметало да се и даље бави златарством, драгуљарством и скулптуром. У томе времену израдио је своју славну статуу Перзее и велико распеће од мермера, магистрално дело, које га је ставило у ред највећих италијанских скулптора.

Као и Леонардо Давинчи, и Челини је изнео у једној књижици како треба радити у златарству и у скулптури коју је назвао: *Две расправе о златарству и о скулптури*. Ту говори о фабриковању златарских објеката и описује начин израде објеката профаних и световних званих *grosseria* супротних онима званима *minuteria*, одређених за најфиније резбарије и за драгуље. Даје такође упута о ливењу великих статуа у сребру, о емаљирању, о позлати метала и о бојадисању злата, о шарама које треба пунити емаљом, и изради фигурина, о учвршћавању драгог камења, о гравури печата, калупа за новац, медаља. Говори дакле о свему ономе о чему није нико могао да говори с толико компетенције као он.

Могло би се дакле рећи, да је Челини био последњи велики златар у Италији.

Неколико чувених сликара XVI века као што су били Perino del Vaga и нарочито Каравођо, такође су давали моделе за ту отмену индустрију, али сами нису били златари. Од тога момента италијанско је златарство пало до обичног заната.

F. de Lasteyrie

О НЕКИМ СКУЛПТОРСКИМ И АРХИТЕКТОНСКИМ ОБЈЕКТИМА У БЕОГРАДУ

И ако је на јавним местима у Београду мало уметнички рађених скулпторских дела, постављених тако, да их човек у пролазу може посматрати, у Београду има скулпторских фигура постављених и на куполама високих државних зграда. Полазећи са претпоставке: да је и то могло бити урађено у доброј намери, немогуће је отети се убеђењу, да је та намера била неумесна. Немогуће је не запитати се: у којем су циљу на куполама велике зграде преко пута Војне Академије и Министарства финансија постављене оне три бронзане фигуре, од којих једна симболички представља шумарство, једна пољопривреду, а једна Отаџбину?

Колико је нама познато, и у многим, по становништву, милионским градовима у Европи, у којих је мноштво уметничких статуа, мало ће се купола наћи са скулпторском фигуром на њој. Па са каквих се то онда разлога, могло тако шта извести у Београду, тако сиромашном у погледу уметничких монумента?

Ако су те фигуре о којима је говор, каква добра уметничка дела, велимо: *ако су*, јер су и сувиши високо постављене, да би се могле правилно оценити, онда бих их, на архитектонски добро смишљеним постаментима, требало подићи на згодна места у неком парку, скверу или тргу, да буду стално на додгледу пролазника, чemu су дела те врсте једино и намењена, да благотворно утичу на њихово осећање Лепога.

Што је главно: ако би се, претпостављамо, те добро рађене фигуре, тако поставиле, то би само могло ићи у прилог њиховим ауторима.

Ми се дакле, у најбољој намери, обраћамо надлежним факторима с молбом, да се све те три фигуре, спусте доле на земљу, и поставе на каква згодна места у граду.

Друга једна аномалија, која би после издате наредбе, могла бити уклонјена у току и само једнога сата, ту су она два једнака, шаблонски израђена орла од цемента, *на огради балкона* више монументалног портала, лепе зграде Генералштаба. Да и обично посматрачком погледу, та два, без икаквог смисла и без икакве потребе *на огради балкона* постављена објекта, худе архитектури целине портала, у то не може бити сумње. Према томе, и та би два објекта од изливеног цемента, требало одмах уклонити, и ослободити архитектуру фасаде од тога апсолутно непотребног баласта.

На улазу у нову зграду Инвалидскога Дома на Вилзоновом Тргу, постављена је тако, да је сваки пролазник може видети, статуа покојнога Великога Краља Александра, која, таква каква је, не би никако смела и даље ту остати, но би се имала унети негде у унутрашњост зграде, где би је могли видети они, који би ишли нарочито за то, да је виде. Разлога за то има, само их овде не износимо.

Ако Управа Официрскога Дома није у могућности, да у оно мало зеленила испред Дома подигне какву ма и најскромнију архитектонски и скулпторски уметнички израђену фонтану, која би се, према евентуалној потреби, могла преместити и где на друго место, онда нека нареди, да се уклони и онај минијатурни, од цемента изливени морски сисавац, што држи рибу у устима, пошто му ту, пред Домом на очиглед пролазника, није место. То је Официрски Дом београдског, престоничког гарнизона, и пред њим не би смео да стоји и такав један објекат, који се скоро искључиво види по периферијским баштицама.

Оно неколико штрцаљки воде, у тако званом Теразијском водоскоку, дају ни мало пријатну слику о естетичком схватању Београда. Зато, ако претставништво Града Београда налази, да хидрауличке вртешке могу и даље остати ту, а оно, нека бар изјави, да ће те вртешке остати ту још само кратко време, јер већ смишља, да за ту фонтану распише конкурс за једну групу симболичких фигура, речимо: река, Саве и Дунава, Најада и Тритона, пошто налазимо, да бар на томе централном Тргу у Београду, треба да стоје уметнички рађени скулпторски монументи. И једино с обзиром на то, могла би се још до некле трпити и хидрауличка вртешка на томе месту.

Ако је Кнез Милошеву чесму требало уклонити с Теразија, њој није било никако место тамо, где су је поставили, пошто ју је и сам Кнез Милош поставио не крај свог конака у Топчидеру, но у Београду. Према томе тај би лепи архитектонски објект требало дити с места на којем се сада налази, и поставити га негде овде у граду а згодних би се места за то могло тако лако наћи. Тиме би, с монументима тако сироти Београд, само био у добити.

Све то изнесено је с обзиром на култивисање осећања Лепог, што је овоме листу једини циљ.

П. Ј. Одавић.

Е С Т Е Т И К А

„Да ли ће са свим што постоји у свету, и Лепоте једном нестати? Неће. Неће је нестати докле год буде људи што мисле и што осећају, јер је она суштествени облик мисли и осећања. У трошном бићу човековом, естетички идеал подложен је променама за нас несхватаљивим, али принцип на којем почива, биће сталан у природи људској, докле год живи материја од које смо саздани, буде обдарена мишљу и осећањем. Естетичка визија исто је толико природна човеку, колико и потреба му да дише и да се храни. Ма какве етапе буду цивилизација и савест пролазиле, естетички идеал стално ће их пратити, и због тога, трајаће докле год и људство буде трајало.“

„Баш с тога што Лепота утиче на наше осећање, она одмах дејствује на наш физијолошки састав. Уметност је позвана да игра улогу у моралној патологији, коју није још могуће тачно одредити, али која је несумњива. У погледу лечења медицина је с музиком имала добрих резултата, па је вероватно да ће будући хигијеничари и даље отићи, и културом естетичких емоција ублажавати — па евентуално и лечити и лудило и криминалне инстинкте“.

„Уметници, философи, песници, који силом осећања и идеја владају гомилом, узимају на себе врло велику одговорност према будућности. Они су прави управљачи човечанства. Министри, парламенти само су слаби одејаји интелектуалне елите, која ће, у то не може бити сумње, наследити њихово узурпирano право, и кад то буде тек ће се тада установити друштво, у којем ће естетика водити прву реч.“

„Уметност може живети и бити бесмртна само по цени сталног паштања ка некој вишој лепоти, пошто се естетичко осећање гаси, чим престане да прости.“

„Циљ човечанства може бити само естетички идеал. Наука има да буде служавка Лепоте, и сарадница Идеала. Она има да олакшава услове материјалног живота, да би омогућила естетички живот. Лепота ће владати, ослоњена на науку, а слава науке састојаће се у томе, што ће дозволити да Лепота влада“.

„Естетички систем предлаже људима прави морални и социјални режим. Слобода моралне активности и естетичко васпитање развијају врлине, које лепотом својом украсавају индивидуални живот и постајање друштва... Живот естетички приближује човека и жену, који су и сувише раздвојени у модерном друштву. У лепоти кућевног огњишта обнавља растурену породицу. У упрошћавању животних потреба повећава стварну удобност. Естетички живот украђује живот кафански и проституцију.“

У истини: естетички живот поново ствара и памет и срце у људи“.

„Принцип је Уметности у непотпуности овога што постоји. У неспокојству душе жељне бодљега живота, човек покушава да ствара; да стави према овоме великому свету један мали свет сав пројман човечношћу, чије посматрање разведрава га и радује. Живот је хармонија, и што више елемената ставља у акорде, у толико је богатија, и свака је дисонанција смањује.“

„Уметност је највиши облик инстинкта конзервације, и продужење је спонтаног кретања Природе према животу. Она се не рађа из рефлексије и из рачуна, но из воље за животом“.

„Сви први философи били су песници, и то не због неке нарочите подобности њихове философске моћи, но својим даром видовитости, и силом ствари пошто проза није још била створена, да би се њоме могле изразити оштећене идеје божанствених ствари“.

„У Хомеровој епопеји сва је грчка уметност. У проучавању генија грчког све нас упућује на *Илијаду* и на *Одисеју*. Кад у Хомера најђемо на изразе осећања Природе, ми знајмо и религију, и поезију и Уметност, па шта више и политику херојскога грчког света“.

И у појимању правде почива дубоко естетички карактер, пошто је правда хармонија. Сем тога принцип правде почива у осећању еквилибра, а еквилибар је један од услова Лепоте“.

Власник и одговорни уредник Петар Ј. Одавић. Редакција Београд, Космајска 2 — Телефон 21-072
За Штампарију „Св. Ђорђе“ Стеван М. Ивковић и Боривоје Љ. Дуњић — Београд, Грачаничка бр. 11 — Телефон 28-500

